

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
SERIA ETNOLOGIA I ANTROPOLOGIA KULTUROWA NR 27

RYSZARD VORBRICH

**Plemienna
i postplemienna
Afryka**

**Koncepcje i postaci
wspólnoty w dawnej
i współczesnej Afryce**



POZNAŃ 2012

SPIS TREŚCI

WSTĘP	13
ROZDZIAŁ 1. PLEMIĘ, PLEMIENNOŚĆ	19
1.1. Plemię	19
1.1.1. Termin kluczowy antropologii kulturowej	19
1.1.2. Etymologia, definicje, cechy dystynktywne	20
1.1.3. Wspólnota krwi	24
1.1.3.1. Pokrewieństwo – pochodzenie a kody dziedziczenia i relacji społecznych	24
1.1.3.2. Grupy pokrewieństwa: rodzina, lineaż, ród i plemię	27
1.1.3.3. Systemy pokrewieństwa (pochodzenia)	35
1.1.3.3.1. Pochodzenie w linii ojcowskiej	36
1.1.3.3.2. Pochodzenie w linii matczynej	39
1.1.3.3.3. Kombinowane systemy pochodzenia	45
1.2. Plemiennosc	49
1.2.1. Kategoria społeczeństwa plemiennego	49
1.2.2. Społeczeństwo plemienne a społeczeństwo chłopskie	53
1.2.3. Plemiennosc a tożsamosc społeczeństwa zamkniętego	56
1.2.3.1. Więź substancjalna a wspólnoty organiczne	56
1.2.3.2. Społeczeństwo zamknięte a etnocentryzm	59
ROZDZIAŁ 2. ETNICZNOŚĆ	61
2.1. My – nasza kultura	61
2.2. Plemię i etniczność – perspektywa europocentryczna	62
2.3. Podziały etniczne	64
2.4. <i>Differentia specifica</i> etniczności afrykańskiej	68
2.4.1. Etniczność na marginesie afrykanistyki	68
2.4.2. Oblicza etniczności	69
2.4.3. Spór o afrykańską etniczność	71
2.4.4. Afrykańskie egzemplifikacje etniczności	78
2.4.4.1. Daba – mikrogrupa etniczna, czyli <i>sociétés englobées</i> w praktyce	78
2.4.4.2. Fulbeje – superetniczność – <i>sociétés englobantes</i>	86
2.4.4.3. Mundang – grupa etniczna jako ponadlokalna wspólnota krwi i kultury	96
2.5. Co zamiast grup etnicznych?	99

2.5.1.	Koncepcja łańcuchów społecznych	99
2.5.2.	Przestrzenie wymiany	100
2.5.3.	Przestrzenie lingwistyczne	101
2.5.4.	Przestrzenie kulturowe	103
2.5.5.	Przestrzenie państwowe, polityczne i wojenne	104
ROZDZIAŁ 3. WSPÓLNOTY POLITYCZNE BEZ PAŃSTWA		106
3.1.	Państwo <i>versus</i> plemię	106
3.1.1.	Polityka bez państwa i władzy	108
3.1.2.	Afrykanistyka a tradycja antyczna	108
3.2.	Co w zamian państwa?	111
3.3.	Społeczeństwa akefaliczne	114
3.3.1.	Konceptualizacja	114
3.3.2.	Ujęcie empiryczne	116
3.3.2.1.	Pigmeje Baka – łowcy i zbieracze	116
3.3.2.2.	Rolnicy Daba	121
3.4.	Społeczeństwo segmentarne	126
3.4.1.	Koncepcja segmentarności	126
3.4.2.	System lineażowy pasterskich Nuerów	130
3.4.2.1.	Ideologia czy struktura polityczna?	130
3.4.2.2.	Korekta czasu i przestrzeni	137
3.4.2.2.1.	Grupy wieku	137
3.4.2.2.2.	Wspólnoty lokalne – wieś i obóz	140
3.4.3.	„Sortowana” anarchia	143
3.4.3.1.	Skrajny indywidualizm <i>versus</i> wspólnotowość	143
3.4.3.2.	Rozproszona władza	145
3.4.3.3.	Ćwiczenie segmentacji	148
ROZDZIAŁ 4. OD WODZOSTWA DO PAŃSTWA		159
4.1.	Spór o genezę i charakter państwa afrykańskiego	159
4.1.1.	Plemienny feudalizm	159
4.1.2.	Początki państwa – podbój, klientelizm, gospodarka	166
4.1.3.	Kategorie i terminy	171
4.2.	Egzemplifikacje	178
4.2.1.	Wodzostwo Gudur i jego sieć uzależnień	178
4.2.2.	Lamidaty Fulbe – państwo segmentarne na bożej ścieżce islamu	187
4.2.3.	Buganda – państwo despotyczne ponad strukturami plemiennymi	194
ROZDZIAŁ 5. PAŃSTWA I SPOŁECZEŃSTWA KOLONIALNE		205
5.1.	Afrykańska specyfika kolonializmu	205
5.2.	Zarzucanie sieci	206
5.3.	Dyskurs kolonialny	209
5.3.1.	Ramy prawno-instytucjonalne a filozofia kolonializmu	209
5.3.2.	Afryka krainą dzieciństwa cywilizacji	213
5.4.	Poddani, tubylcy i cywilizowani	216
5.4.1.	Segregacja – kreowanie tubylca	216

5.4.2.	Asymilacja – opresja czy akulturacja	222
5.4.3.	Tubylcza klasa pośredników	224
5.4.3.1.	Dwór, armia i szkoła	224
5.4.3.2.	Trzy biogramy	230
5.4.3.2.1.	Charles Atangana – agent pierwszego kontaktu	230
5.4.3.2.2.	Félix Houphouët-Boigny – współtwórca <i>françafrique</i>	232
5.4.3.2.3.	Idi Amin Dada – rodzime korzenie despotyzmu	235
5.5.	Państwo kolonialne w Afryce – ciągłość <i>versus</i> kreacja	238
5.5.1.	Geneza i charakter	238
5.5.2.	Modele i strategie	240
5.5.3.	Trzy studia przypadku	242
5.5.3.1.	Pokojowa penetracja i manipulacja rządów pośrednich: Buganda – Uganda	242
5.5.3.2.	Podbój i asymilacja: rządy bezpośrednie we Francuskiej Afryce Za- chodniej	246
5.5.3.3.	Trwałość sztucznych kreacji: Kamerun wykrojony na mapie	251
ROZDZIAŁ 6. BUDOWANIE WSPÓLNOT POSTKOLONIALNYCH		264
6.1.	Co po państwie kolonialnym?	264
6.2.	Wspólnota rasy	265
6.2.1.	Panafrykanizm	265
6.2.2.	<i>Négritude</i>	265
6.2.3.	<i>Postnégritude</i>	272
6.3.	Afrykańskie nacjonalizmy	274
6.3.1.	Aby naród mógł żyć, plemię musi umrzeć	274
6.3.2.	Klasa, etnos, rasa	282
6.3.2.1.	Plemię a klasa – Tanzania	282
6.3.2.2.	Kamerun – przestrzeń zadekretowanej równowagi etnicznej	289
6.3.2.3.	Trudna droga do tęczowego narodu – RPA	295
6.4.	Wspólnoty ponadetniczne	303
6.4.1.	Ruchy oraz ideologie panetniczne	303
6.4.2.	<i>Kirditude</i> – <i>négritude</i> w miniaturze	305
6.4.3.	Arabowie i nie-Arabowie z Darfuru – w cieniu konfliktu o ziemię	311
ROZDZIAŁ 7. POGŁOSKI O ŚMIERCI PLEMENIA SĄ MOCNO PRZESADZONE		321
7.1.	Paradygmat komunitaryzmu – czyli zniewoleni przez wspólnotę	321
7.1.1.	Konsensus raz jeszcze	321
7.1.2.	W poszukiwaniu <i>Gemeinschaft</i>	323
7.2.	Detrybalizacja	328
7.2.1.	<i>Tribesman</i> wchodzi w wielki świat	328
7.2.2.	Nowi Afrykanie	329
7.2.3.	Jak nazwać i badać nowe zjawiska?	332
7.2.4.	Kryteria i typologizacja	333
7.3.	Trybalizm	335
7.3.1.	Życie w plemieniu	335

7.3.2.	Spór o źródła trybalizmu	336
7.3.3.	Wodzowie plemienni – kluczowa instytucja trybalizmu	339
7.3.3.1.	Władza tradycyjna czy neotradycyjna?	339
7.3.3.2.	Wódz funkcjonariuszem	342
7.3.3.2.1.	Instytucjonalizacja wodzów	342
7.3.3.2.2.	Zdecentralizowany despotyzm	345
7.3.3.3.	„Dobry” i „zły” trybalizm	347
7.3.3.3.1.	Moralna etniczność	347
7.3.3.3.2.	Korporacje etniczne	349
7.3.3.3.3.	Trybalizm polityczny	352
7.3.4.	Ponad i w poprzek plemienia	358
7.3.4.1.	Bliźni – wspólnota wiary	359
7.3.4.1.1.	Etnocentryczność religii plemiennych	359
7.3.4.1.2.	Ku uniwersalnej wspólnotcie	359
7.3.4.1.3.	Parafia – lokalna wspólnota wiernych	364
7.3.4.2.	W kierunku <i>Gesellschaft</i>	367
7.3.4.2.1.	Spółczeństwo obywatelskie	369
7.3.4.2.2.	W imię rozwoju i praw człowieka	373
7.3.4.2.2.1.	Ruch Obywatelski	373
7.3.4.2.2.2.	Kobiety <i>versus</i> społeczeństwo patriarchalne	375
7.3.4.2.2.3.	Wspólnotowa ochrona zasobów naturalnych	379
	ZAKOŃCZENIE	384
	BIBLIOGRAFIA	386
	INDEKS GEOGRAFICZNO-ETNICZNY	422
	WYKAZ MAP, RYCIN I TABEL	430
	THE TRIBAL AND POST-TRIBAL AFRICA. CONCEPTIONS AND FIGURE OF THE COMMUNITY IN OLD AND CONTEMPORARY AFRICA (SUMMARY)	432